

УДК 373.3.091.4Сухомлинський

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Чикалова Т.Г.

КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-32>

Автор розкриває проблему формування загальнолюдських цінностей молодших школярів, зокрема любові до рідного краю, у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. Серед засобів формування загальнолюдських цінностей автор зосереджує у вагу на методі казкотерапії, якому видатний педагог відводив важливу роль. Визначено ефективні форми, методи, засоби, прийоми роботи з казкою, які сприяють вихованню у молодших школярів почуття любові до рідного краю, захоплення його красою та величчю.

Ключові слова: загальнолюдські цінності, казкотерапія, любов до рідного краю, молодші школярі, Нова українська школа.

Постановка проблеми. Концепцією Нової Школи визначено, що виховний процес є невід'ємною складовою усього освітнього процесу і повинен орієнтуватися на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [3].

Серед важливих завдань НУШ – плекання української ідентичності, оскільки її майбутній випускник – це не лише усебічно розвинена, цілісна особистість, здатна до критичного мислення; а насамперед патріот з активною позицією, здатний брати відповідальність не лише за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства. Отже патріотичне, громадянське виховання є стрижневими, основоположними, бо відповідають нагальним вимогам і викликам сучасності, та закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь не втрачають своєї актуальності [2].

Окреслена проблема передбачає з-поміж багатьох вирішень і звернення до історико-педагогічного досвіду та поглядів вітчизняних педагогів, зокрема педагогічних ідей В.О. Сухомлинського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці всього світу вже декілька десятиліть різноаспектно досліджують педагогічну спадщину видатного педагога ХХ століття Василя Олександровича Сухомлинського. У дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів М. Антонця, М. Богуславського, Е. Гартманн, О. Дзевєріна, Л. Заліток, М. Мухіна, В. Ликова, Л. Пироженко, Ю. Руденка, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін. розкрито внесок В.О. Сухомлинського у розвиток педагогічної науки. Однак самотній талант Василя Олександровича настільки багатогранний, що продовжує залишатися підґрунтям для наукових розвідок учених, які розкривають його нові дивовижні грані.

Формулювання цілей статті. Висвітлити погляди В.О. Сухомлинського на казкотерапію як засіб формування загальнолюдських цінностей, зокрема любові до рідного краю, у молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Василь Олександрович неодноразово підкреслю-

вав, що життєдайним джерелом його натхнення була народна педагогіка, найкращі традиції українського народу, що народ – живе, вічне джерело педагогічної мудрості [4, с. 165]. Саме вони постійно надихали педагога на творчий пошук, орієнтували на пропаганду ідей виховання у дітей безмежної любові до батьківщини, дбайливого ставлення до природи, її багатств, виявлення патріотичних почуттів у повсякденній діяльності, поведінці. Як зазначав дослідник О. Дзевєрін, «У своїх творах, а також у практичній навчально-виховній роботі педагог часто використовував такі перлини творчості мас, як прислів'я, приказки, народні афоризми, етичні повчання, задачі на кмітливість, вдало, яскраво переказував створені трудовим народом казки, думи, притчі, легенди» [1, с. 18].

Одним з головних засобів виховання в народній педагогіці завжди була казка, вона – невичерпне джерело розумового, морального, естетичного і трудового виховання підростаючого покоління. Неоціненне значення казки підкреслював і В.О. Сухомлинський: «Без казки, без гри уяви дитина не може жити, бо вона – це свіжий вітер, котрий роздмухує вогник дитячої думки та мовлення» [4, с. 177].

Незважаючи на те, що метод «казкотерапії» відомий і ефективно використовується людством протягом багатьох віків, Василь Олександрович один з перших у вітчизняній педагогіці професійно застосовував казкотерапію у шкільній практиці, як метод виховання учнів і, насамперед виховання у них любові до Вітчизни. Випереджаючи час, не вживаючи терміну «казкотерапія», (він усталився у психолого-педагогічній науці не так давно), педагог визначив, що казка є найкращим способом передачі знань про духовний шлях і соціальну реалізацію людини, є своєрідною виховною системою, яка відповідає духовній природі людини.

Володіючи арсеналом знань з педагогіки та психології, добре знаючи психологічні особливості розвитку дітей, педагог так пояснював доцільність застосування казкотерапії: «Клітини дитячого мозку настільки ніжні, настільки вразливо реагують на об'єкти сприймання, що нормально вони можуть працювати лише за умови, що об'єктом сприймання, осмислення є образ, який можна бачити, чути, до якого можна доторкнутися. Переключення думки, яке є суттю мислення, можливе лише тоді, коли перед дитиною або наочний, реальний образ, або настільки ж яскраво створений словесний образ, ніби дитина бачить, чує, сприймає те, про що розповідається (ось чому діти так люблять казки)» [4, с. 33-34].

Як і видатний педагог Костянтин Дмитрович Ушинський, В.О. Сухомлинський володів літературним хистом і з-під його пера вийшло близько тисячі літературних творів для дітей різних жанрів, які користуються заслуженою любов'ю дітей та дорослих усього світу та високо поцінуються науковцями, вчителями та вихователями. Педагогічні казки В.О. Сухомлинського ніби опосередковано, непомітно зовні виховують у дітей найкращі людські якості, серед яких і любов до рідного краю.

Видатний педагог наголошував, що шкільний колектив буде робити все, щоб діти були патріотами своєї батьківщини, які палко люблять свою землю і трудящий народ, чесними, правдивими, працелюбними, добрими та сердечними...

Діти повинні стати людьми з ясним розумом, благородним серцем, золотими руками та піднесеними почуттями [4, с. 29]. З цією метою з-поміж інших методів, засобів та прийомів педагог використовує народні та літературні казки, пише низку авторських казок та створює самобутнє явище у виховній практиці «Кімнату Казок», майстерно поєднуючи словесні методи виховання та сюжетно-рольову гру. Основними формами роботи з казкою, які, на думку Василя Олександровича, ефективно сприяли вихованню у школярів почуття любові до рідного краю, захоплення його красою та величчю, формування гордості за здобутки та таланти свого народу, набуттю важливих соціальних навичок, досвіду соціальної взаємодії, були: слухання і читання казок; бесіди-обговорення казок; виготовлення ляльок та реквізиту; добір ілюстрацій до казок; інсценізація казок; самостійне та колективне складання казок.

Василь Олександрович стверджував, що перший етап ідейного (патріотичного) виховання також відбувається за допомогою казки. Він справедливо вважав казку благодатним і незамінним джерелом виховання любові до Вітчизни. «Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, які живуть віками, доносять до серця та розуму дитини могутній творчий Дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі тому, що вона – творіння народу. Казка – це духовні скарби народної культури, пізнаючи які, дитина пізнає серцем рідний народ» [4, с. 38].

Дотримуючись провідних принципів казкотерапії: зв'язку з реальністю, множинності, усвідомленості, педагог зауважував, що діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах, при цьому образи повинні бути не перевантаженими, зрозумілими, рідними. Саме тому перші кроки виховання любові до рідного краю Василь Олександрович радив робити разом із знайомими учням з раннього дитинства персонажами, при чому не казковими, не фантастичними, а земними – тваринами, птахами, людьми, речами, які оточують – кріт, дєр-кач, соловей, жук, шпак, сонце, метелики, квіти, зелений луг та ін.. Часто автор персонажами казок обирає яскраві образи-символи, традиційні для народної педагогіки, фольклору, наприклад, ластівки, лелеки, соловейко, журавель, вишня, верба, тополя. Ці образи знайомі дітям з самого раннього віку, вони супроводжували їх ще в колискових піснях та дитячих потішках.

Ці образи допомагали малюкам відчувати красу рідної землі, яка відкривається завдяки казці, фантазії, творчості, яка є джерелом любові до Батьківщини. Розуміння та відчуття величі, могутності Батьківщини приходить до людини поступово та має своїми джерелами красу, наприклад, як у казках «Верба – мов дівчина золотокоса», «Квітуча вишня» та ін.: «Розцвіла вона весною біля хати. Гули бджоли в квітках. Сяло весняне сонце, щебетали пташки. Я не міг відірвати очей від квітучої вишні. Тепер, коли пригадується той далекий час, здається, що вишня квітла всі дні дитинства. Зараз теж квітне вишня, теж гудуть бджоли, сяє сонце й щебечуть пташки. І здається мені, що немає ніде такої краси, як на нашій рідній землі. Рідна земля – най-

краща. Бо ми народились на ній, бо вона дала нам життя і силу» [5, с. 13].

Василь Олександрович радив педагогам-початківцям вдумливо та обачливо готувати дитину до того моменту, коли вона почує вперше про велич та могутність рідної землі. Для цього великий педагог радив молодим колегам добирати натхненні слова, одухотворені благородними почуттями, а щоб ці слова примусили частіше битися дитячі серця, необхідно, «ретельно виорати та засіяти насінням краси поле дитячої свідомості. Нехай дитина відчуває красу та захоплюється нею, нехай в її серці та пам'яті назавжди зберігаються образи, в яких відтворюється Вітчизна. Краса – це кров та плоть людяності, добрих почуттів, сердечних стосунків» [4, с. 178]. З цією метою у своїх казках Василь Олександрович майстерно поєднує описи природи рідного краю з описом почуттів добре знайомих дітям персонажів, викликаючи емоційний резонанс, бо ці образи звернені до двох психічних рівнів: до рівня свідомості та підсвідомості, як, наприклад, у казці «Верба – мов дівчина золотокоса»: «А пташки не стало. Куди вона поділась? Полетіла в теплий край, далеко-далеко за море. Весною вона прилетить, і верба перестане сумувати. Знову зазеленіють коси, вранці прокидатиметься щаслива дівчина. І пташка буде щаслива, бо вона вдома, на Батьківщині. Бо Батьківщина – це найдорожче для нас. Дорожчого за Вітчизну немає нічого. А зараз дівчина золотокоса сумує. Тихо над ставком. Впав золотий листок і поплив кудись далеко-далеко. Зітхнула верба» [5, с. 25-26].

Безцінними є роздуми видатного педагога про виховання патріотичних почуттів через ознайомлення із талантами свого народу: «Коли ми дивимося на давні фрески Київської Софії, ми сприймаємо їх як частинку життя народу, творіння його могутнього таланту, а в нашій душі пробуджується почуття гордості за його творчий дух, думку, майстерність. Аналогічною є дія народної казки на душу дитини. Здається, що казка побудована на сучасній сюжеті: дідусь та бабуся посадили ріпку; дідусь вирішив обдурити вовка, зробив солом'яного бичка, ...але кожне слово цієї казки – як тоненький штрих на безсмертній фресці, в кожному слові, в кожному образі – гра творчих сил народного духу» [4, с. 177].

Кожна з казок про рідний край В.О. Сухомлинського є носієм глибокої народної філософії, у них йде мова про любов і захоплення красою природи, її величчю і безмежжям: «А що там за лісом?», «Верба – мов дівчина золотокоса», «Сонце заходить», «Квітуча вишня», «Ластівки прощаються з рідним краєм», «Світає», «Вічна тополя»; про красу української мови: «Ой піду я лугом»; про працелюбність, мужність, силу, душевну красу народу: «Пучок пшеничних колосків».

Педагог створив понад тисячу казок, казки писали і його вихованці. У своїй книзі «Серце віддаю дітям» Василь Олександрович описує цікавий досвід складання учнями казок, героями цих казок ставали персонажі уже відомих дітям казок та оповідань, які вони чули від учителя, батьків, а також тварини та рослини, образи рідної природи, які потрапляли зовсім у нові, нестандартні ситуації. Така робота сприяла розвитку творчих здібностей, креативного мислення,

мовлення, збагачення словникового запасу учнів, і, що важливо, розвитку почуття єдності зі своїм народом, його культурою.

Василь Олександрович згадує момент, коли через 12 років, закінчуючи школу, після першої створеної педагогом разом з учнями казки про сонечко, учениця написала твір про рідну землю, і виражаючи почуття любові до природи повторила цей образ. Видатний педагог пояснював цей випадок силою казкового образу в дитячому мисленні, за допомогою якого діти не лише відкривають красу навколишньої дійсності, але й істину.

Зворушливим є епізод, в якому В.О. Сухомлинський наводить казку Данька про захисника рідного краю та жменьку рідної землі. Педагог зазначає, що у свідомості дітей воїни-переможці нацизму асоціюються з казковими богатирями, про яких вони складають яскраві, хвилюючі казки, червоною ниткою крізь які проходить ідея мужності, непереможності, благородства: «Проводжала мати сина на військову службу. Сказала: «взьми, синку, жменю рідної землі. Пам'ятай, що ти – її захисник!» Взяв син жменю рідної землі, висипав у червоний шовковий мішечок і ніколи не розлучався з нею...

Та ось ворожа куля поранила його в голову, кров залила очі, руки ослабли. Наближаються вороги: ось ми візьмемо його в полон. Згадав син про жменю рідної землі. Доторкнувся до мішечка – і відразу ж могутньою силою налилися його руки. Знову почав стріляти юний богатир, потонули вороги в річці...» [4, с. 182].

Видатний педагог, розуміючи тонкощі та особливості дитячої психіки, чітко визначив, що саме образ богатирів-захисників, який є традиційним символом мужності й відданості рідному краю ще з часів Київської Русі, втіленням виховного ідеалу народної педагогіки, є стрижнем формування у дітей патріотичних почуттів.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Таким чином, Василь Олександрович Сухомлинський у своїх поглядах на формування загальнолюдських цінностей у молодших школярів абсолютно справедливо на одне з чільних місць підняв феномен виховного впливу казки. Видатний педагог не лише довів, що казка відіграє важливу роль у житті дітей, а розкрив її життєстверджуючий оптимізм і надзвичайну мудрість, своєю творчою діяльністю у Павлівській школі продемонстрував усім педагогам найраціональніші способи її використання у навчально-виховному процесі, і вихованні патріотичних почуттів у школярів. Запропоновані В.О. Сухомлинським способи використання казок не втрачають своєї актуальності і в умовах Нової української школи, оскільки сприяють формуванню цінностей, котрі є підґрунтям для щасливого життя та успішної взаємодії дитини з суспільством.

Аналіз педагогічної спадщини видатного педагога-вченого дає підстави зробити висновки про доцільність і дієвість використання методу казкотерапії з метою виховання у дітей патріотичних почуттів, відчуття гордості за свій народ та його здобутки.

Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані з вивченням та узагальненням застосування педагогічного доробку В.О. Сухомлинського в освітній практиці Нової української школи.

Список літератури:

1. Дзевєрін О.Г. Видатний радянський педагог / О.Г. Дзевєрін. У кн.: Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5-ти т. – К., 1976, т. 1. – С. 18.
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/.
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В.О. Сухомлинський – К.: Радянська школа, 1977. – 670 с.
5. Сухомлинський В. Всі добрі люди – одна сім'я: Збірка творів / В. Сухомлинський. – Х.: ВД «Школа», 2012. – 160 с.

Чикалова Т.Г.

КВУЗ «Херсонская академия непрерывного образования»

ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ СКАЗКОТЕРАПИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В.А. СУХОМЛИНСКОГО

Аннотация

Автор раскрывает проблему формирования общечеловеческих ценностей младших школьников, в частности социально-политических, в педагогическом наследии В.А. Сухомлинского. Среди средств формирования общечеловеческих ценностей автор сосредотачивает в вес на методе сказкотерапии в творчестве выдающегося педагога. Определены эффективные формы, методы, средства, приемы работы со сказкой, которые способствуют воспитанию у младших школьников чувство любви к родному краю, восхищение его красотой и величием.

Ключевые слова: общечеловеческие ценности, социально-политические ценности, сказкотерапия, любовь к родному краю, младшие школьники, Новая украинская школа.

Chykalova T.G.

КНЕЕ «Kherson Academy of Continuing»

FORMATION OF VALUES OF YOUNGERS SCHOOLCHILDREN BY MEANS OF FAIRY TALE THERAPY IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF V.A. SUKHOMLINSKY

Summary

The author reveals the problem of the formation of universal values of younger students, in particular socio-political, in the pedagogical heritage of V.A. Sukhomlinsky. Among the means of forming universal values, the author focuses in weight on the method of fairy tale therapy in the work of an outstanding teacher. The effective forms, methods, means, methods of working with a fairy tale, which contribute to the education of younger students in the sense of love for their native land, admiration for its beauty and grandeur.

Keywords: universal values, socio-political values, fairy-tale therapy, love for the native land, younger students.